

Foto: Københavns Amt

Landsbyer på Vestegnen

Guide til landskab og historie

KØBENHAVNS AMT

Landskabet vest for København er præget af landbrug, store moseområder og mange små vandløb. På bakkedragene ligger velbevarede landsbyer, omkranset af marker. I flere af landsbyerne kan der endnu opleves en næsten "Morten Korchsk" stemning med kirke og gadekær omgivet af gamle gårde og huse.

Oprindeligt var egnen dækket af skov. Men den rige natur med vandløbene, de mange søer og den gode jord førte til en tidlig befolkning af egnen. Det vidner de mange spor helt tilbage til oldtiden om. Gennem århundreder har landbruget været en væsentlig indtægtskilde for befolkningen. Da indtægterne ofte blev suppleret med salg af tørv, fik egnen tilnavnet "Tørveskæregnen".

Denne guide til landskab og landsbyer på Københavns vestegn viser kun et lille udsnit af de mange spændende seværdigheder i området. Forhåbentlig vil de valgte eksempler give lyst og inspiration til selv at gå på opdagelse. For den historisk interesserede vil der være mulighed for at uddybe det man har oplevet ude i landskabet med et besøg på Kroppedal Museum og de lokale arkiver.

Landskab

Da isen for 13.000 år siden trak sig tilbage efterlod den Københavns vestegn som et svagt kuperet landskab, der var så fladt, at åerne ikke kunne lede alt vandet bort. Mange dale og lavninger blev oversvømmet af vand og der opstod et system af fladvandede søer. På bunden af søerne ophobede der sig et dyndlag, der efterhånden udviklede sig til tørvemoser.

Foto: Kroppedal Museum

Vestegnen 1942, tørvearbejde

Inden for området findes et vandskel mellem Risby og Vridsløsemagle. Her udspringer Store Vejle Å, der løber mod syd til Køge Bugt. Fra Nybølle Å ved Porsemosen løber vandet mod vest til Roskilde Fjord. Tidligere har vådområderne været meget større, men som en følge af tilgroning og landbrugets dræning og afvanding, er disse eng- og moseområder reduceret til det, vi ser i dag.

Bosætning

Fund af oldtidsredskaber fra jægerstenalderen fortæller, at der allerede for 8.000 år siden boede mennesker på Vestegnen. De gik på jagt i de store skove eller fiskede i de søer, der endnu ikke var groet til. Da jægerne blev agerbrugere, begyndte de at rydde skoven ned mod søerne for at få dyrkningsjord og græsningsarealer. Skovrydningen fortsatte gennem hele bronzealderen og blev i jernalderen så omfattende, at de sidste skove efterhånden forsvandt. Det var især jordens store frugtbarhed, der var baggrunden for den intensive opdyrkning. Vestegnen var blevet omdannet til et næsten træløst slettelandskab uden plads til skov, der kunne give brænde. Et resultat af træmanglen blev en stigende udnyttelse af mosernes tørv.

Landsbyer

Vestegnens landsbyer er fra omkring år 1.000. De opstod nær vådområder, hvor engene kunne udnyttes til græsning, og mosernes tørv supplere det kostbare træ, som brændsel. Da dyrkningsfællesskabet blev ophævet i slutningen af 1800-tallet blev agerjorden fordelt mellem bønderne. På Vestegnen blev de enkelte gårdes jorde samlet i såkaldte stjerneudstykninger. Landsbyen lå midt i landsbymarken med levende hegn og veje strålende ud til alle sider, afgrænset af de lavtliggende græsningsenge og moser. Også landsbyernes moser blev omhyggeligt opdelt i parceller. Fra landsbyerne blev der anlagt nye veje ned til tørvlodderne. Porsemosevej fra Vridsløsemagle, Hellevej og Øbakkevej fra Ledøje samt Tørvevej ved Sengeløse er nutidige veje, der har deres oprindelse i tørvetransporten. I forbindelse med moseområderne på Københavns vestegn finder man landsbyerne Vasby, Sengeløse, Vridsløsemagle, Ledøje, Nybølle og Risby. En samling landsbyer, der historisk har ligget fast fra slutningen af vikingetiden og begyndelsen af middelalderen.

Foto: Ole Malling

Ledøje, stjerneudstykket landsby.

Roskildevej

Den oprindelige Gammel Roskildevej, der forbandt Roskilde og København har haft stor betydning for egnens erhvervsudvikling. Med denne hovedfærdselsåre og den historisk vigtige overgang Abbevad ved Store Vejle Å, havde bønderne en god forbindelse til Hovedstaden, og det skabte grundlag for den udbredte tørvegravning, for udviklingen af landbrug og gartneri i området og senere for tegl- og grusindustriene, der leverede byggematerialer til København. Egnens landsbyer bidrager hver for sig til at styrke det kulturhistoriske billede af en rig landboegn med tætte forbindelser til landets hovedstad.

Porsemosen med Ledøje Kirke i baggrunden.

Foto: Københavns Amt

1 Ledøje er en af egnens store velbevarede landsbyer. Mange af byens gårde ligger endnu rundt om den langstrakte forte (åbent areal midt i landsbyen, hvor dyrene blev samlet). Ledøje Kirke er bygget ca. 1225 som gårdkirke for en stormandsgård. Kirken er enestående i Danmark, fordi den er opført i to indbyrdes forbundne etager med en over- og en underkirke. Overkirken har alene fungeret som herskabets privatkapel. Ledøje var i adelseje op gennem det meste af middelalderen. I 1300-tallet blev et antal gårde skænket til Roskilde Domkirke, og gennem 200 år hørte byens 22 gårde under kirken og adelige stormænd. Ledøjes bønder fik selveje i 1767, da kongen opløste det "Københavnske Rytterdistrikt". Få år efter opførte det urentable dyrkningsfællesskab og der blev foretaget en udskiftning, hvor de enkelte gårdes jorde blev samlet.

2 Risby fremtræder i dag relativt godt bevaret omkring byens forte og gadekær, ligesom det oprindelige vejforløb er intakt. Af gårdene findes endnu tre inde i byen. Forten er fra gammel tid flere steder bebygget med huse. Udskiftningstidens markstruktur ses kun i vejenes forløb, fordi den gamle landsby i dag helt er omsluttet af Vestskoven.

3 Vikingelandsbyen, der ligger ved Risby, er en rekonstrueret bebyggelse med grubehuse og salshus fra vikingetid og tidlig middelalder. Landsbyen er et historisk arbejdende værksted for skoler og indgår i Kroppedal Museets aktiviteter. Vikingelandsbyen er også en vigtig del af projektet "Danmarkshistorien i Vestskoven", der fortæller om egnens enestående kulturlandskab. For at øge områdets værdi for publikum har Københavns Amt opsat informationstavler på udvalgte steder. Læs mere i folderen "Danmarkshistorien i Vestskoven".

4 Vridsløsemagle har ligget på samme sted i 1.000 år. Landsbyen er placeret lavt i landskabet omkring en stor

forte med det oprindelige vejforløb. Den første del af landsbyens navn er sammensat af de gamle ord writh (vridning) og løsa (engdrag) og beskriver byens beliggenhed i en bugtning i en dal ved gode græsgange. Magle er det gamle ord for stor og er tilført bynavnet for at undgå forveksling med landsbyen Vridsløselille. Indtil slutningen af 1700-tallet var det ikke almindeligt, at bønderne ejede den jord, de dyrkede eller de bygninger, de boede i. De måtte fæste (leje) dem af herremanden. Vridsløsemagle ejedes af herregården Kathrineberg, Københavns Universitet, Kongen, Vartov Hospital og familien Bartholin. Bartholinfamilien havde tilknytning til universitetet og var i 1600-tallet en af hovedstadens fremtrædende slægter. Familien havde landsted i Vridsløsemagle, som dermed var hjemsted for såvel fæstebønder som lærde universitetsprofessorer. En af dem var astronomen Ole Rømer, der var gift ind i Bartholinfamilien.

5 Ole Rømer (1644-1710) – verdenskendt astronom og fysiker, der opdagede og målte lysets hastighed (lysets tøven) – opførte 1704 et landobservatorium i bakkerne øst for Vridsløsemagle. På Kroppedal Museum kan man se en udstilling om Ole Rømer og hans virke.

6 Porsemosen ligger i den fugtige lavning mellem landsbyerne Vridsløsemagle og Ledøje. Oprindeligt lå her en stor sø, der efterhånden blev omdannet til tørvemose. Mosen blev opdelt i lange, smalle lodder, så hver af gårdene i Vridsløsemagle og Ledøje fik et englod, som blev brugt til græsning, høslet og tørveskær. Mosens tørv blev udnyttet til brændsel gennem århundreder og har haft stor økonomisk betydning for de omkringliggende landsbyer. Efter et sidste opsving i tørvproduktionen under 2. verdenskrig ophørte brugen af tørv som brændsel.

7 Sengeløse landsby (se forsidefoto) er en af amtets store landsbyer. Her kan man se byens oprindelige struktur med

det intakte, gamle vejforløb omkring landsbyens langstrakte forte og gadekær, kirke og et antal gårde og huse. Byen ligger nordligt i sit ejerlav med fælles adgangsvej til engarealer og de mange langstrakte lodder i Sengeløse Mose. Mod syd ligger en meget synlig stjerneudskiftning.

8 Kathrineberg er en herregård, hvis historie rækker det meste af et årtusinde tilbage. Gennem Snubbeslægten kan man føre anerne tilbage til Hvideætten, der tæller så prominente personer som Skjalm Hvide og biskop Absalon. En del af herregårdens jorde stammer fra den nedlagte landsby Rårup. Lenet Rårup var i Roskildebispens eje indtil reformationen, hvor det overgik til kronen. I 1542 overtog rigskansler Axel Urne gård og gods. Rårup gik i arv fra far til søn i to generationer. Den sidste Urne, Sivert Urnes enke Cathrine Sehested, kom til at lægge navn til herregården. Hendes nye ægtemand, Hans von Ahlefeldt til Glorup på Fyn, navngav stedet Cathrineberg i 1661. Ved samme lejlighed blev landsbyen Rårups jorde lagt ind under Cathrineberg – det nuværende Kathrineberg. I dag er Kathrineberg i privat eje.

9 Nybølle landsby hører til de mindre landsbyer på Vestegnen. I byen kan man endnu finde 5 oprindelige gårde og nogle huse, samt et gadekær i den østlige del af landsbyen. De relativt store tofter (jorden nærmest gårdene) omkring enkelte gårde, er i dag med til at give byen et lidt usammenhængende præg. Ud over gårdene er byens missionshus fra 1880'erne bemærkelsesværdigt. Nybølle ligger midt i sit ejerlav omgivet af naturlige skel; Nybølle Å, Hove Å, Vejle Å, Tysmose og Tysmose Å.

A Kroppedal – Museum for Astronomi, Nyere Tid og Arkeologi
Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup
Tlf: 4330 3000 – www.kroppedal.dk

